

ПРИВАТНЕ АКЦІОНЕРНЕ ТОВАРИСТВО «ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«МІЖРЕГІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ»
ЗАХІДНОДОНБАСЬКИЙ ІНСТИТУТ

(назва навчального підрозділу)

КАФЕДРА ПРАВА

(повна назва кафедри, циклової комісії)

КУРСОВА РОБОТА

з дисципліни «Фінансове право»

(назва дисципліни)

на тему: «Фінансові правовідносини: поняття та проблеми правової
класифікації»

Студента (ки) **Гуссйнова Р. З.**

групи ІНЗ5-9-23-Б1Пр(4.0д)

напряму підготовки (спеціальності) Право

Керівник, доцент, к.ю.н., доцент Леонова О.В.

(посада, вчене звання, науковий ступінь, прізвище та ініціали)

Оцінка:

Національна шкала _____

Кількість балів: ____ ECTS ____

Члени комісії

_____	_____
(підпис)	(прізвище та ініціали)
_____	_____
(підпис)	(прізвище та ініціали)
_____	_____
(підпис)	(прізвище та ініціали)

м. Київ - 2026р.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ ПРО ФІНАНСОВІ ПРАВОВІДНОСИНИ.....	5
1.1 Поняття фінансових правовідносин.....	5
1.2 Підстави виникнення, зміни та припинення фінансових правовідносин.....	9
РОЗДІЛ 2. СТРУКТУРА ФІНАНСОВИХ ПРАВОВІДНОСИН.....	12
2.1 Суб'єкти фінансових правовідносин.....	12
2.2 Об'єкти фінансових правовідносин.....	16
2.3 Зміст фінансових правовідносин.....	18
РОЗДІЛ 3. КЛАСИФІКАЦІЯ ФІНАНСОВИХ ПРАВОВІДНОСИН.....	23
ВИСНОВКИ.....	30
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	32

ВСТУП

Актуальність теми. Фінансова діяльність держави та органів місцевого самоврядування є однією з ключових сфер функціонування публічної влади, оскільки саме через неї забезпечується формування, розподіл і використання грошових фондів, необхідних для реалізації суспільно значущих завдань. У процесі здійснення такої діяльності виникають специфічні суспільні відносини, що регулюються нормами фінансового права та набувають форми фінансових правовідносин.

Фінансові правовідносини посідають особливе місце в системі правовідносин, оскільки поєднують у собі публічно-правову природу, владно-розпорядчий характер та тісний зв'язок з економічними процесами. Водночас у науці фінансового права відсутній єдиний підхід до визначення їх поняття, ознак і, особливо, до правової класифікації. Це зумовлює наявність теоретичних дискусій та практичних труднощів у застосуванні фінансово-правових норм.

Актуальність дослідження зумовлена постійним розвитком фінансової системи України, реформуванням бюджетних і податкових відносин, а також необхідністю вдосконалення правового регулювання у сфері публічних фінансів. Нечіткість класифікації фінансових правовідносин негативно впливає на ефективність правозастосовної діяльності, ускладнює визначення суб'єктного складу, об'єкта та змісту відповідних прав і обов'язків.

Стан дослідження проблеми На сьогоднішній день у вітчизняній правовій науці питання сутності, змісту та ознак фінансових правовідносин достатньо ґрунтовно досліджені. Значний внесок у формування теоретичних засад фінансових правовідносин зроблено в працях таких науковців, як О. М. Бандурка, О. О. Бандурка, Н. П. Матюхіна, Р. С. Мельник, С. В. Петков, В. С. Симов'ян та інших авторів.

У наукових дослідженнях зазначених учених розкриваються поняття фінансових правовідносин, їх публічно-правова природа, суб'єктний склад, об'єкт і зміст, а також особливості виникнення, зміни та припинення таких

правовідносин. Водночас, попри значну кількість наукових праць, проблеми правової класифікації фінансових правовідносин залишаються дискусійними та потребують подальшого комплексного аналізу з урахуванням сучасних трансформацій фінансової системи та законодавства України.

Метою курсової роботи є дослідження поняття фінансових правовідносин, виявлення їх характерних ознак та аналіз основних проблем правової класифікації в теорії фінансового права.

Для досягнення поставленої мети передбачається вирішення таких **завдань**:

- розкрити сутність і зміст фінансових правовідносин;
- визначити їх основні ознаки та елементи;
- проаналізувати наукові підходи до класифікації фінансових правовідносин;
- окреслити проблеми та перспективи вдосконалення їх правової класифікації.

Об’єктом дослідження є суспільні відносини, що виникають у процесі фінансової діяльності держави та регулюються нормами фінансового права.

Предметом дослідження є фінансові правовідносини як правова категорія та їх класифікація.

Методологічну основу роботи становлять загальнонаукові та спеціально-юридичні методи пізнання, зокрема аналіз, синтез, системний, формально-юридичний та порівняльно-правовий методи.

Стан дослідження. На сьогоднішній день в українській правовій науці сутність та ознаки фінансових правовідносин завдяки науковій діяльності Бандурки О. М., Бандурки О. О., Матюхіної Н. П., Мельника Р. С., Петкова С. В., Симов’яна В. С. та ряду інших авторів.

Структура та обсяг курсової роботи. Курсова робота складається зі вступу, трьох розділів, п’яти підрозділів, висновків, та списку використаної літератури. Загальний обсяг роботи – 33 сторінки.

РОЗДІЛ 1

ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ ПРО ФІНАНСОВІ ПРАВОВІДНОСИНИ

1.1 Поняття фінансових правовідносин

Фінансові правовідносини є фундаментальною категорією фінансового права, через яку реалізується правове регулювання фінансової діяльності держави та органів місцевого самоврядування. Саме у формі фінансових правовідносин норми фінансового права набувають практичного змісту та забезпечують упорядкування суспільних відносин, що виникають у процесі формування, розподілу, перерозподілу й використання публічних грошових фондів.

У загальній теорії права правовідносини розглядаються як суспільні відносини, врегульовані нормами права, учасники яких наділяються взаємними суб'єктивними правами та юридичними обов'язками. Проте фінансові правовідносини мають низку специфічних ознак, які дозволяють виокремити їх в самостійний різновид публічно-правових відносин. Їх особливість зумовлена предметом фінансового права, а саме сферою публічних фінансів, у межах якої держава реалізує свої владні повноваження.

У вітчизняній юридичній науці поняття фінансових правовідносин традиційно пов'язується з фінансовою діяльністю держави. Так, Бандурка О. М. визначає фінансові правовідносини як публічні суспільні відносини, що виникають у процесі мобілізації, розподілу та використання державних грошових фондів і регулюються нормами фінансового права. Учений підкреслює, що ці правовідносини є формою реалізації фінансової політики держави та завжди мають владно-організаційний характер.

Подібної позиції дотримується і Бандурка О. О., який зазначає, що фінансові правовідносини виникають не з волі їх учасників, а безпосередньо на підставі приписів фінансово-правових норм. Це означає, що їх виникнення, зміна

та припинення зумовлені імперативним методом правового регулювання, характерним для публічного права.[10]

Значний науковий інтерес становить підхід Матюхіна Н. П., яка розглядає фінансові правовідносини як юридичну форму руху публічних фінансів. На її думку, специфіка цих правовідносин полягає в тому, що їх об'єктом виступають не просто грошові кошти, а саме публічні грошові фонди, призначені для задоволення суспільних потреб. Такий підхід дозволяє чітко відмежувати фінансові правовідносини від цивільно-правових майнових відносин.

У працях Мельник Р. С. фінансові правовідносини характеризуються як різновид публічно-правових відносин, у яких домінує владний елемент. Автор наголошує, що однією зі сторін фінансових правовідносин завжди є держава, територіальна громада або уповноважений ними орган, наділений фінансовою компетенцією. Інша сторона, як правило, перебуває у підпорядкованому становищі, що зумовлює юридичну нерівність учасників.[12]

Важливою ознакою фінансових правовідносин є їх тісний зв'язок із фінансовою системою держави. Вони виникають у межах бюджетних, податкових, валютних, банківських, страхових та інших фінансових відносин, які в сукупності забезпечують функціонування публічних фінансів. Саме тому фінансові правовідносини мають комплексний характер і охоплюють різні сфери фінансової діяльності.

Законодавче підґрунтя фінансових правовідносин закріплене в актах фінансового законодавства України. Насамперед йдеться про Конституція України, яка визначає базові засади фінансової діяльності держави. Зокрема, у ній закріплено принципи побудови бюджетної системи, встановлено виключну компетенцію Верховної Ради України щодо прийняття законів про державний бюджет та податки, а також визначено фінансові повноваження органів виконавчої влади та місцевого самоврядування.

Подальший розвиток конституційних положень здійснюється у Бюджетний кодекс України, який детально регламентує бюджетні правовідносини, та у Податковий кодекс України, що визначає систему

податкових правовідносин, порядок встановлення, справляння та контролю за сплатою податків і зборів. Саме норми цих актів є безпосередньою юридичною підставою виникнення більшості фінансових правовідносин.

Слід зазначити, що фінансові правовідносини мають чітко визначену структуру, яка включає суб'єктів, об'єкт та зміст. Суб'єктами таких правовідносин виступають держава, органи державної влади, органи місцевого самоврядування, а також фізичні та юридичні особи, які залучаються до фінансової діяльності. Об'єктом є публічні грошові кошти або дії щодо їх мобілізації та використання, а змістом - сукупність суб'єктивних прав і юридичних обов'язків учасників.[11]

Особливе значення має те, що фінансові правовідносини завжди мають цільову спрямованість. Грошові кошти, які є їх об'єктом, використовуються відповідно до визначених у законодавстві фінансових призначень. Порухення цільового характеру використання публічних коштів тягне за собою застосування заходів фінансово-правової відповідальності, що ще раз підкреслює публічну природу цих правовідносин.

Таким чином, узагальнюючи доктринальні підходи вчених та положення чинного законодавства України, можна зробити висновок, що фінансові правовідносини є врегульованими нормами фінансового права публічними суспільними відносинами, які виникають у процесі фінансової діяльності держави та органів місцевого самоврядування з приводу формування, розподілу й використання публічних грошових фондів, характеризуються владно-розпорядчим характером, юридичною нерівністю сторін та спрямованістю на задоволення публічних інтересів.

1.2 Підстави виникнення, зміни та припинення фінансових правовідносин

Сутність фінансових правовідносин, які становлять собою динамічне правове явище, логічно розкривається у перебігу його відповідних етапів розвитку: виникнення, зміни й припинення.

Фінансові правовідносини, як різновид публічно-правових відносин, перебувають у постійному русі, що зумовлюється особливостями фінансової діяльності держави та органів місцевого самоврядування. Їх виникнення, зміна та припинення обумовлюються настанням юридичних фактів, передбачених нормами фінансового права. Саме юридичні факти є необхідною передумовою реалізації фінансово-правових норм і забезпечують динамічний характер фінансових правовідносин.

У загальній теорії права юридичні факти розглядаються як конкретні життєві обставини, з настанням яких норми права пов'язують виникнення, зміну або припинення правовідносин. У сфері фінансового права такі обставини мають публічно-правову природу та, як правило, прямо закріплюються у фінансовому законодавстві. Як зазначає Матюхіна Н. П., фінансові правовідносини не виникають на підставі домовленості сторін, а є результатом реалізації владних приписів держави у фінансовій сфері, що зумовлює їх імперативний характер.[12]

Основною підставою виникнення фінансових правовідносин є норми фінансового права, закріплені у нормативно-правових актах. Прийняття та набрання чинності відповідними актами створює юридичну можливість виникнення фінансових правовідносин між визначеними суб'єктами. Так, ухвалення закону про Державний бюджет України на відповідний рік породжує цілу систему бюджетних правовідносин між державою, головними розпорядниками бюджетних коштів, розпорядниками нижчого рівня та одержувачами бюджетних коштів.

Важливе значення у механізмі виникнення фінансових правовідносин мають індивідуальні акти застосування норм фінансового права. До них належать, зокрема, податкові повідомлення-рішення, рішення про надання бюджетних асигнувань, рішення контролюючих органів у сфері фінансового контролю. Як наголошує Мельник Р. С., саме індивідуальні акти є безпосередньою юридичною підставою виникнення конкретних фінансових правовідносин, оскільки вони персоніфікують загальні приписи фінансового законодавства щодо окремих суб'єктів.[13]

Окрему групу юридичних фактів, з якими пов'язується виникнення фінансових правовідносин, становлять юридичні дії учасників фінансової діяльності. Так, подання платником податку податкової декларації, реєстрація суб'єкта господарювання як платника податків, відкриття рахунку в органах Державної казначейської служби України є тими юридичними діями, з настанням яких виникають відповідні податкові або бюджетні правовідносини. Водночас такі дії мають юридичне значення лише за умови їх вчинення відповідно до вимог фінансового законодавства.

Зміна фінансових правовідносин відбувається у разі трансформації їх елементів, зокрема суб'єктного складу, об'єкта або змісту прав і обов'язків учасників. Підставами для зміни фінансових правовідносин можуть бути внесення змін до нормативно-правових актів у сфері фінансів, прийняття нових законів або підзаконних актів, а також індивідуальні рішення уповноважених органів. Наприклад, внесення змін до Податкового кодексу України щодо ставок податків, порядку їх сплати чи податкових пільг призводить до зміни змісту податкових правовідносин між державою та платниками податків.

У бюджетній сфері зміна фінансових правовідносин може бути зумовлена уточненням показників бюджету, перерозподілом бюджетних асигнувань або зміною статусу розпорядника бюджетних коштів. Такі зміни здійснюються у межах процедур, визначених Бюджетним кодексом України, та оформлюються відповідними рішеннями органів державної влади або місцевого самоврядування.

Припинення фінансових правовідносин відбувається у разі досягнення мети, заради якої вони виникли, або з настанням інших юридичних фактів, передбачених фінансовим законодавством. Найпоширенішою підставою припинення фінансових правовідносин є належне виконання фінансового обов'язку, зокрема сплата податку, збору чи іншого обов'язкового платежу, а також повне використання бюджетних асигнувань відповідно до їх цільового призначення.

Крім того, фінансові правовідносини можуть припинятися у зв'язку із закінченням строку їх дії, скасуванням або визнанням недійсними нормативно-правових чи індивідуальних актів, а також унаслідок застосування заходів фінансово-правової відповідальності. Усі ці підстави чітко визначаються нормами фінансового права, що забезпечує стабільність та передбачуваність фінансових правовідносин.

Підстави виникнення, зміни та припинення фінансових правовідносин мають чітко виражений публічно-правовий характер і безпосередньо пов'язані з реалізацією фінансової компетенції держави. Їх нормативна визначеність є необхідною умовою ефективного функціонування фінансової системи та забезпечення законності у сфері публічних фінансів.

РОЗДІЛ 2

СТРУКТУРА ФІНАНСОВИХ ПРАВОВІДНОСИН

2.1 Суб'єкти фінансових правовідносин

Суб'єкти фінансових правовідносин посідають центральне місце у механізмі фінансово-правового регулювання, оскільки саме через їхню правову поведінку відбувається реалізація фінансової політики держави та функціонування системи публічних фінансів. Аналіз суб'єктного складу фінансових правовідносин має не лише теоретичне, а й практичне значення, оскільки дозволяє визначити межі фінансової компетенції кожного учасника, обсяг його прав та обов'язків, а також відповідальність за порушення фінансового законодавства.

У теорії фінансового права під суб'єктами фінансових правовідносин розуміють учасників суспільних відносин у сфері публічних фінансів, які наділені фінансовою правосуб'єктністю, тобто здатністю бути носіями фінансових прав і обов'язків. Як зазначає Бандурка О. М., фінансова правосуб'єктність є похідною від публічної фінансової функції держави та визначається виключно нормами фінансового права.

Специфіка суб'єктів фінансових правовідносин зумовлена публічно-правовою природою цих відносин. На відміну від приватноправових відносин, де сторони є юридично рівними, у фінансових правовідносинах завжди присутній суб'єкт, наділений владними повноваженнями. Це зумовлює юридичну нерівність сторін і визначає імперативний характер фінансово-правового регулювання.[15]

Провідним суб'єктом фінансових правовідносин є держава. Саме держава виступає носієм суверенного права встановлювати податки і збори, формувати бюджетну систему, створювати державні цільові фонди та здійснювати фінансовий контроль. Відповідно до статті 92 Конституція України, виключно законами України встановлюються податки і збори, засади створення та

функціонування фінансової системи. Це положення визначає державу як центрального суб'єкта фінансових правовідносин.

Держава реалізує свою фінансову правосуб'єктність через систему органів державної влади, які наділені спеціальною фінансовою компетенцією. До таких органів належать Верховна Рада України, Кабінет Міністрів України, Міністерство фінансів України, Державна податкова служба України, Державна митна служба України, Державна казначейська служба України, Рахункова палата та інші органи публічної адміністрації.

Особливе місце серед суб'єктів фінансових правовідносин посідає Верховна Рада України як єдиний орган законодавчої влади. Відповідно до статей 85 і 95 Конституції України, Верховна Рада України затверджує Державний бюджет України, здійснює контроль за його виконанням, ухвалює закони з питань оподаткування та фінансової діяльності. У цих правовідносинах парламент виступає як суб'єкт установчих фінансових повноважень.[1]

Кабінет Міністрів України, згідно зі статтею 116 Конституції України, забезпечує проведення фінансової, бюджетної, податкової політики держави. Його участь у фінансових правовідносинах має виконавчо-розпорядчий характер і пов'язана з організацією виконання бюджету, управлінням державними фінансовими ресурсами та координацією діяльності центральних органів виконавчої влади у фінансовій сфері.

Центральні органи виконавчої влади зі спеціальним статусом, зокрема Міністерство фінансів України та Державна податкова служба України, виступають безпосередніми учасниками фінансових правовідносин у податковій, бюджетній та контрольній сферах. Їх фінансова компетенція визначається Податковим кодексом України, Бюджетним кодексом України та підзаконними нормативно-правовими актами.

Важливими суб'єктами фінансових правовідносин є органи місцевого самоврядування. Відповідно до статті 142 Конституції України, матеріальною і фінансовою основою місцевого самоврядування є рухоме і нерухоме майно, доходи місцевих бюджетів та інші кошти. Це положення закріплює фінансову

автономію територіальних громад і визначає органи місцевого самоврядування як самостійних суб'єктів фінансових правовідносин.[1]

Бюджетний кодекс України деталізує фінансову правосуб'єктність органів місцевого самоврядування, визначаючи їх повноваження у сфері складання, затвердження та виконання місцевих бюджетів. Разом з тим у науковій літературі звертається увага на проблему обмеженості реальної фінансової самостійності місцевих бюджетів, що зумовлено значною залежністю від міжбюджетних трансфертів.

Поряд із публічними суб'єктами активними учасниками фінансових правовідносин є фізичні та юридичні особи. Вони беруть участь у фінансових правовідносинах насамперед як платники податків і зборів, суб'єкти фінансового контролю, одержувачі бюджетних коштів. Як зазначає Матюхіна Н. П., участь приватних осіб у фінансових правовідносинах не змінює їх публічно-правової природи, оскільки такі особи перебувають у відносинах владного підпорядкування.[12]

Фінансова правосуб'єктність фізичних осіб виникає з моменту настання обставин, визначених фінансовим законодавством, зокрема з моменту отримання доходу або набуття статусу платника податку. Юридичні особи набувають фінансової правосуб'єктності з моменту державної реєстрації та постановки на облік у контролюючих органах.

Особливу групу суб'єктів фінансових правовідносин становлять бюджетні установи, державні та комунальні підприємства, фінансові установи та інші організації, які виконують спеціальні фінансові функції. Їх правовий статус є змішаним, оскільки вони поєднують елементи публічного і приватного права, що нерідко призводить до колізій у правозастосовній практиці.

У практиці Верховний Суд неодноразово підкреслювалося, що при визначенні статусу суб'єкта фінансових правовідносин вирішальне значення має не організаційно-правова форма, а характер здійснюваних ним фінансових функцій. Такий підхід спрямований на запобігання ухиленню від виконання фінансово-правових обов'язків.

Проблемним аспектом правового регулювання суб'єктів фінансових правовідносин є відсутність чіткого розмежування фінансової компетенції між окремими органами державної влади, що призводить до дублювання повноважень та конфліктів юрисдикції. Окремі проблеми виникають також у сфері фінансової відповідальності публічних суб'єктів, оскільки механізми притягнення органів влади до фінансово-правової відповідальності залишаються недостатньо ефективними.

Ще однією суттєвою проблемою є забезпечення балансу між владними повноваженнями держави та правами приватних осіб у фінансових правовідносинах. Судова практика свідчить про необхідність посилення гарантій захисту прав платників податків, зокрема шляхом удосконалення процедур податкового контролю та адміністративного оскарження.

Отже, суб'єкти фінансових правовідносин утворюють складну, багаторівневу систему, у центрі якої перебуває держава та її органи, а фізичні й юридичні особи виступають учасниками фінансової діяльності у межах, визначених законом. Аналіз суб'єктного складу фінансових правовідносин дозволяє виявити ключові проблеми фінансово-правового регулювання та визначити напрями його подальшого вдосконалення в умовах реформування фінансової системи України.

2.2. Об'єкти фінансових правовідносин

Об'єкт фінансових правовідносин є центральним елементом їх правової характеристики, оскільки саме з приводу нього виникають і реалізуються суб'єктивні права та юридичні обов'язки учасників у сфері публічних фінансів. Визначення об'єкта фінансових правовідносин має важливе значення як для теорії фінансового права, так і для правозастосовної практики, оскільки дозволяє окреслити межі фінансово-правового регулювання.

У загальній теорії права об'єкт правовідносин розуміється як те, з приводу чого суб'єкти вступають у правовий зв'язок. У фінансовому праві такий

підхід зазнає певної специфікації, зумовленої публічно-правовою природою фінансових правовідносин і особливим характером фінансової діяльності держави.

У науковій літературі з фінансового права відсутній єдиний підхід до визначення об'єкта фінансових правовідносин. Разом з тим більшість учених сходяться на думці, що таким об'єктом є публічні фінанси. Так, Бандурка О. М. зазначає, що об'єктом фінансових правовідносин виступають публічні грошові фонди, які формуються та використовуються в процесі фінансової діяльності держави і органів місцевого самоврядування. Науковець підкреслює, що саме публічне призначення коштів є ключовою ознакою об'єкта фінансових правовідносин.[11]

Подібної позиції дотримується Матюхіна Н. П., яка наголошує, що об'єктом фінансових правовідносин є не будь-які грошові кошти, а виключно кошти, які акумулюються у державних і місцевих грошових фондах та використовуються для задоволення публічних потреб. Такий підхід дозволяє чітко відмежувати фінансові правовідносини від цивільно-правових майнових відносин.

Законодавче закріплення об'єктів фінансових правовідносин здійснюється на конституційному рівні. Так, відповідно до статті 95 Конституція України, бюджетна система України будується на засадах справедливого і неупередженого розподілу суспільного багатства між громадянами і територіальними громадами, а виключно законом про Державний бюджет України визначаються будь-які видатки держави на загальносуспільні потреби. Зазначена норма прямо вказує на публічні грошові кошти як об'єкт бюджетних правовідносин.[12]

Відповідно до статті 92 Конституції України, виключно законами України встановлюються податки і збори, а також засади створення та функціонування фінансової системи. Це положення підтверджує публічний характер об'єкта фінансових правовідносин і визначальну роль держави у його формуванні та використанні.[1]

Конкретизація конституційних положень щодо об'єктів фінансових правовідносин здійснюється у бюджетному законодавстві. Так, стаття 2 Бюджетний кодекс України визначає бюджет як план формування та використання фінансових ресурсів для забезпечення завдань і функцій держави та органів місцевого самоврядування. Статті 13 і 29 Бюджетного кодексу закріплюють склад доходів державного бюджету, а статті 30-33 визначають напрями використання бюджетних коштів, що дозволяє чітко окреслити бюджетні кошти як об'єкт відповідних фінансових правовідносин.

У податкових правовідносинах об'єктом виступають податки та збори як обов'язкові, безумовні платежі. Згідно зі статтею 6 Податковий кодекс України, податком є обов'язковий, безумовний платіж до відповідного бюджету, що справляється з платників податку. Стаття 9 Податкового кодексу визначає загальнодержавні податки, а стаття 10 є місцеві податки і збори, що прямо вказує на їх правову природу як об'єкта податкових фінансових правовідносин.[3]

Поряд із матеріальним підходом у сучасній фінансово-правовій доктрині визнається доцільність ширшого розуміння об'єкта фінансових правовідносин.

Зокрема, Мельник Р. С. обґрунтовує позицію, відповідно до якої об'єктом фінансових правовідносин є не лише публічні грошові кошти, а й юридично значущі дії суб'єктів, спрямовані на їх мобілізацію, розподіл та використання. До таких дій належать, зокрема, нарахування і сплата податків, затвердження бюджетів, розподіл бюджетних асигнувань, здійснення фінансового контролю.

Нематеріальний аспект об'єкта фінансових правовідносин знаходить своє нормативне закріплення, зокрема, у статті 19 Бюджетного кодексу України, яка визначає стадії бюджетного процесу, а також у статтях 75-86 Податкового кодексу України, що регламентують податковий контроль. У цих правовідносинах об'єктом є дотримання встановленого законом порядку фінансової діяльності та правомірна поведінка її учасників.[2]

Таким чином, об'єкти фінансових правовідносин мають комплексний характер і охоплюють як публічні грошові кошти, що формуються у бюджетах і державних цільових фондах, так і юридично значущі дії суб'єктів фінансової

діяльності. Їх нормативна визначеність у конкретних статтях фінансового законодавства забезпечує стабільність фінансових правовідносин та ефективну реалізацію фінансової політики держави.

2.3. Зміст фінансових правовідносин

Зміст фінансових правовідносин є одним із ключових елементів їх правової характеристики, оскільки саме через нього розкривається реальний механізм правового впливу держави на сферу публічних фінансів. Зміст фінансових правовідносин становить сукупність суб'єктивних прав і юридичних обов'язків учасників, що виникають на підставі норм фінансового права та реалізуються у процесі фінансової діяльності держави і органів місцевого самоврядування.

У загальній теорії права зміст правовідносин визначається як єдність суб'єктивних прав і юридичних обов'язків. У фінансовому праві цей підхід набуває особливого значення з огляду на публічно-правову природу відповідних відносин та імперативний метод їх регулювання. Як зазначає Бандурка О. М., зміст фінансових правовідносин характеризується домінуванням владних повноважень держави та обов'язковістю виконання фінансово-правових приписів іншими учасниками.

Нормативною основою формування змісту фінансових правовідносин є положення Конституції України. Відповідно до статті 19 Конституції України, органи державної влади та органи місцевого самоврядування зобов'язані діяти виключно на підставі, у межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією і законами України. Це положення безпосередньо впливає на зміст фінансових правовідносин, обмежуючи дискреційні повноваження публічної адміністрації у фінансовій сфері.

Основу змісту фінансових правовідносин становлять фінансово-правові обов'язки. Найбільш типовим прикладом є обов'язок сплати податків і зборів. Відповідно до статті 67 Конституції України, кожен зобов'язаний сплачувати

податки і збори в порядку і розмірах, встановлених законом. Ця конституційна норма конкретизується у податковому законодавстві, зокрема у статті 16 Податкового кодексу України, яка визначає обов'язки платника податків.[1]

Кореспондуючими до обов'язків платника податків є суб'єктивні права держави в особі контролюючих органів. Згідно зі статтею 20 Податкового кодексу України, контролюючі органи мають право здійснювати податковий контроль, проводити перевірки та застосовувати заходи фінансової відповідальності. Таким чином, зміст податкових правовідносин ґрунтується на поєднанні обов'язку приватної особи та владного права держави.

Важливе значення для розуміння змісту фінансових правовідносин має практика Конституційний Суд України. У Рішенні від 9 липня 2007 року № 6-рп/2007 Суд зазначив, що податковий обов'язок є складовою конституційного обов'язку особи перед державою, а встановлення податків і зборів належить до виключної компетенції законодавця. Ця правова позиція підтверджує імперативний характер змісту податкових правовідносин і неможливість їх договірної модифікації.[7]

У Рішенні Конституційного Суду України від 17 березня 2004 року № 7-рп/2004 наголошено, що бюджетні кошти мають публічний характер, а їх використання повинно здійснюватися виключно відповідно до закону та за цільовим призначенням. Зазначена позиція має принципове значення для визначення змісту бюджетних правовідносин, оскільки підкреслює обов'язок розпорядників бюджетних коштів діяти в межах бюджетних асигнувань.

У бюджетних правовідносинах зміст визначається через систему прав і обов'язків учасників бюджетного процесу. Так, відповідно до статей 22, 48 і 51 Бюджетного кодексу України, розпорядники бюджетних коштів мають право брати бюджетні зобов'язання та здійснювати видатки лише в межах затверджених бюджетних призначень і зобов'язані забезпечувати ефективне, результативне та цільове використання бюджетних коштів.[2]

Практика Верховний Суд також відіграє важливу роль у формуванні змісту фінансових правовідносин. У постанові Верховного Суду від 13 лютого

2019 року у справі № 826/12123/16 Суд дійшов висновку, що будь-які рішення контролюючих органів у податковій сфері повинні ґрунтуватися на чіткій правовій нормі та не можуть виходити за межі повноважень, визначених Податковим кодексом України. Ця правова позиція спрямована на забезпечення балансу між владними повноваженнями держави та правами платників податків.[8]

У постанові Верховного Суду від 2 червня 2020 року у справі № 826/7375/18 підкреслено, що фінансово-правовий обов'язок платника податків має бути чітко визначений законом, а будь-які сумніви щодо змісту прав і обов'язків суб'єкта повинні тлумачитися на користь платника податків. Це рішення має істотне значення для формування змісту фінансових правовідносин у податковій сфері.[9]

Окрему групу становлять контрольні фінансові правовідносини, зміст яких полягає у правах контролюючих органів здійснювати перевірки та обов'язках підконтрольних суб'єктів сприяти такому контролю. Відповідно до статей 113–118 Бюджетного кодексу України та статей 75–86 Податкового кодексу України, фінансовий контроль є невід'ємною складовою фінансової діяльності держави, а його здійснення є юридичним обов'язком уповноважених органів.

У науковій літературі Матюхіна Н. П. наголошує, що зміст фінансових правовідносин включає не лише матеріальні, а й процесуальні права та обов'язки, пов'язані з порядком реалізації фінансових норм. Аналогічну позицію висловлює Мельник Р. С., підкреслюючи значення судового контролю як елемента змісту фінансових правовідносин.

Отже, зміст фінансових правовідносин являє собою складну систему взаємопов'язаних суб'єктивних прав і юридичних обов'язків, сформованих на основі норм Конституції України, Бюджетного та Податкового кодексів і роз'яснених у практиці Конституційного Суду України та Верховного Суду. Судова практика відіграє важливу роль у конкретизації та гарантуванні

законності реалізації фінансових прав і обов'язків, що забезпечує баланс публічних і приватних інтересів у сфері публічних фінансів.

РОЗДІЛ 3

КЛАСИФІКАЦІЯ ФІНАНСОВИХ ПРАВОВІДНОСИН

Класифікація фінансових правовідносин має важливе теоретичне та практичне значення для науки фінансового права, оскільки дозволяє систематизувати різноманітні правові зв'язки, що виникають у сфері публічних фінансів, а також сприяє правильному застосуванню фінансово-правових норм. Через класифікацію розкривається внутрішня структура фінансових правовідносин, їх особливості та взаємозв'язок з окремими інститутами фінансового права.

У фінансово-правовій доктрині відсутній єдиний підхід до класифікації фінансових правовідносин, що зумовлено складністю фінансової системи та багатогранністю фінансової діяльності держави. Як зазначає Бандурка О. М., множинність критеріїв класифікації фінансових правовідносин є об'єктивною, оскільки жоден окремий критерій не здатний повною мірою охопити всі їх різновиди.[10]

Одним із найбільш поширених у науці фінансового права є поділ фінансових правовідносин за сферою фінансової діяльності держави. Відповідно до цього критерію виокремлюють бюджетні, податкові, валютні, банківські, страхові та фінансово-контрольні правовідносини. Така класифікація ґрунтується на структурі фінансової системи та безпосередньо відображена у чинному фінансовому законодавстві України.

Бюджетні правовідносини виникають у процесі складання, розгляду, затвердження, виконання бюджету та звітування про його виконання. Вони регулюються нормами Бюджетного кодексу України, зокрема статтями 19–20, які визначають стадії бюджетного процесу. Об'єктом цих правовідносин є бюджетні кошти, а змістом - права та обов'язки учасників бюджетного процесу. Конституційний Суд України у Рішенні від 17 березня 2004 року № 7-рп/2004

наголосив, що бюджетні правовідносини мають публічний характер і не можуть змінюватися за домовленістю сторін.[6]

Податкові правовідносини виникають у зв'язку з установами, справлянням і контролем за сплатою податків і зборів. Відповідно до статті 6 Податкового кодексу України, податок є обов'язковим, безумовним платежем, що підкреслює імперативний характер податкових правовідносин. Верховний Суд у постанові від 2 червня 2020 року у справі № 826/7375/18 зазначив, що податкові правовідносини можуть виникати виключно на підставі закону, а їх зміст має бути чітко визначений нормативно.[9]

Окрему групу становлять фінансово-контрольні правовідносини, які виникають у процесі здійснення державного та муніципального фінансового контролю. Їх правове регулювання здійснюється, зокрема, статтями 113-118 Бюджетного кодексу України та статтями 75–86 Податкового кодексу України. Об'єктом цих правовідносин є дотримання фінансової дисципліни, а їх зміст полягає у праві контролюючих органів перевіряти фінансову діяльність та обов'язку підконтрольних суб'єктів забезпечувати такий контроль.[3]

Іншим важливим критерієм класифікації є поділ фінансових правовідносин за суб'єктним складом. За цим критерієм розрізняють правовідносини за участю держави, органів місцевого самоврядування, юридичних та фізичних осіб. Як зазначає Матюхіна Н. П., участь держави як носія владних повноважень є обов'язковою ознакою більшості фінансових правовідносин, що визначає їх публічно-правову природу.

За характером прав і обов'язків фінансові правовідносини поділяють на матеріальні та процесуальні. Матеріальні фінансові правовідносини пов'язані безпосередньо з рухом публічних грошових коштів, наприклад зі сплатою податків або використанням бюджетних асигнувань. Процесуальні фінансові правовідносини виникають у процесі реалізації матеріальних норм і охоплюють бюджетний процес, податковий контроль, фінансові перевірки та оскарження рішень фінансових органів.[12]

У постанові Верховного Суду від 13 лютого 2019 року у справі № 826/12123/16 наголошено, що порушення процесуальних фінансово-правових норм може тягнути недійсність рішень контролюючих органів навіть за наявності матеріального податкового обов'язку, що підтверджує самостійне значення процесуальних фінансових правовідносин.[8]

За способом правового регулювання фінансові правовідносини поділяють на імперативні та відносно визначені. Імперативні фінансові правовідносини характеризуються чітким і однозначним визначенням прав і обов'язків учасників у законі, що є типовим для податкових і бюджетних правовідносин. Відносно визначені фінансові правовідносини допускають певну дискрецію публічних органів, наприклад при розподілі бюджетних коштів або застосуванні фінансових санкцій, але виключно у межах, встановлених законом.

Значний науковий інтерес становить класифікація фінансових правовідносин за функціональним призначенням. За цим критерієм виділяють регулятивні та охоронні фінансові правовідносини. Регулятивні правовідносини спрямовані на організацію нормальної фінансової діяльності держави, тоді як охоронні виникають у разі порушення фінансово-правових норм і пов'язані із застосуванням заходів фінансово-правової відповідальності.

Конституційний Суд України у Рішенні від 9 липня 2007 року № 6-рп/2007 підкреслив, що фінансово-правова відповідальність має публічно-правовий характер і є елементом охоронних фінансових правовідносин, спрямованих на захист фінансових інтересів держави.[7]

У науковій літературі також використовується класифікація фінансових правовідносин за тривалістю дії. За цим критерієм розрізняють разові та тривалі фінансові правовідносини. Разові правовідносини виникають з приводу виконання окремого фінансового обов'язку, наприклад одноразової сплати податку. Тривалі правовідносини охоплюють бюджетний період або інший визначений строк і характеризуються систематичністю фінансових прав і обов'язків.

Як зазначає Мельник Р. С., класифікація фінансових правовідносин не має виключно теоретичного значення, оскільки вона використовується судами при вирішенні фінансових спорів для визначення правової природи спірних відносин та застосування відповідних норм матеріального і процесуального права.[13]

Таким чином, класифікація фінансових правовідносин є багаторівневою та здійснюється за різними критеріями, серед яких сфера фінансової діяльності, суб'єктний склад, характер прав і обов'язків, спосіб правового регулювання, функціональне призначення та тривалість дії. Така класифікація дозволяє глибше зрозуміти правову природу фінансових правовідносин, забезпечує системність фінансового права та сприяє ефективному правозастосуванню у сфері публічних фінансів.

ВИСНОВКИ

Основними характерними особливостями фінансових відносин як об'єкта механізму функціонування фінансової системи держави, а саме: фінансовими відносинами є майнові відносини між державою (навіть коли вона виступає в цих відносинах опосередковано), з одного боку та іншими суб'єктами з іншого боку; вони протікають в грошовій формі; фінансові відносини виникають з ініціативи самої держави; фінансові відносини виникають у цілях створення і розподілу державних грошових фондів; дані правовідносини супроводжують публічний інтерес держави; їм притаманна імперативність, примусовість фінансових відносин, яка забезпечується державою правовими засобами – шляхом визнання фінансових відносин предметом правового регулювання.

Склад фінансових правовідносин розкривається через категорії, які складають сукупність елементів і характеризують: об'єкт, суб'єкт правовідносин, зміст правовідносин, підстави виникнення, зміни та припинення правовідносин.

Суб'єктами фінансових відносин виступають: держава в особі уповноважених органів влади і управління, що діють у різних сферах матеріального виробництва, підприємства і установи різних організаційно-правових форм діяльності, органи місцевого самоврядування, громадські організації, суспільні утворення, громадяни і населення країни. Взаємодія суб'єктів фінансових відносин здійснюється при формуванні, розподілі, використанні матеріальних благ у процесі відтворення і проявляється в основному через рух відповідної грошової маси від низових ланок виробництва до центру і навпаки. Для управління цими відносинами держава створює відповідну правову базу.

Об'єктом правовідносин є певне особисте або соціальне благо, для здобуття й використання якого встановлюються взаємні юридичні права та обов'язки суб'єктів.

Матеріальним змістом фінансових правовідносин є поведінка суб'єктів, а юридичним - суб'єктивні права та юридичні обов'язки учасників, що встановлені фінансово-правовими нормами.

Юридичний обов'язок – це закріплена фінансово-правовими нормами необхідність певної поведінки суб'єкта в галузі формування, розподілу й використання централізованих і децентралізованих фондів коштів держави й місцевого самоврядування.

Суб'єктивне право – це закріплена фінансово-правовими нормами можливість певної поведінки суб'єкта в галузі формування, розподілу й використання централізованих і децентралізованих фондів коштів держави й місцевого самоврядування.

Фінансові правовідносини вельми численні й багатоманітні, їх можна класифікувати за колом учасників, за способом державного захисту, за тривалістю дії та іншими підставами. Найбільш повно розкриває зміст фінансових правовідносин їх класифікація залежно від структури фінансової системи держави. У зв'язку з наявністю матеріальних і процесуальних норм фінансового права фінансові відносини також можна розподілити на матеріальні та процесуальні.

Через матеріальні фінансові правовідносини реалізуються права і обов'язки суб'єктів щодо одержання, розподілу та використання певних фінансових ресурсів, які виражені в конкретному розмірі або певному виді доходів і видатків.

Процесуальні фінансові правовідносини виникають у ході встановлення форм і методів мобілізації фінансових ресурсів, порядку їх розподілу, форм та методів контролю за їх використанням. Державно-владний елемент проявляється в даному випадку у визначенні та регламентації форм, методів, порядку і строків надходжень коштів, визначенні цілей і заходів, на які вони можуть бути використані.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Конституція України від 28 червня 1996 р. // *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Бюджетний кодекс України від 8 липня 2010 р. № 2456-VI // *Відомості Верховної Ради України*. 2010. № 50–51. Ст. 572.
3. Податковий кодекс України від 2 грудня 2010 р. № 2755-VI // *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 13–14, № 15–16, № 17. Ст. 112.
4. Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» від 21 травня 1997 р. № 280/97-ВР // *Відомості Верховної Ради України*. 1997. № 24. Ст. 170.
5. Закон України «Про Рахункову палату» від 2 липня 2015 р. № 576-VIII // *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 36. Ст. 360.
6. Рішення Конституційного Суду України від 17 березня 2004 р. № 7-рп/2004 у справі щодо використання бюджетних коштів // *Офіційний вісник України*.
7. Рішення Конституційного Суду України від 9 липня 2007 р. № 6-рп/2007 у справі щодо податкових зобов'язань // *Офіційний вісник України*.
8. Постанова Верховного Суду від 13 лютого 2019 р. у справі № 826/12123/16 // Єдиний державний реєстр судових рішень.
9. Постанова Верховного Суду від 2 червня 2020 р. у справі № 826/7375/18 // Єдиний державний реєстр судових рішень.
10. Бандурка О. М. Фінансове право України : підручник. Харків : Право, 2018. 496 с.
11. Бандурка О. О. Фінансове право : навчальний посібник. Харків : ХНУВС, 2019. 312 с.
12. Матюхіна Н. П. Фінансове право України : навчальний посібник. Київ : Юрінком Інтер, 2020. 384 с.
13. Мельник Р. С. Публічне право України : теорія і практика : монографія. Київ : Алерта, 2019. 560 с.

14. Петков С. В. Фінансово-правові відносини в Україні : монографія. Київ : КНТ, 2017. 256 с.
15. Симов'ян В. С. Фінансове право України : навчальний посібник. – Львів : ЛьвДУВС, 2018. 298 с.
16. Кучерявенко М. П. Фінансове право України : підручник. Харків : Право, 2016. 528 с.
17. Заверуха І. Б. Бюджетне право України : навчальний посібник. Київ : Юрінком Інтер, 2018. 320 с.